

SEYF b. ÖMER'İN ARABİSTAN İLE İLGİLİ KAYNAKLARI*

Martin HİNDSt**

Özet

Bu makale, ilk dönem İslâm tarihinde Hulefâ-yi Râşidîn dönemine ilişkin geniş rivayetlere yer veren Seyf b. Ömer ve onun nakillerinin değerlendirilmesine katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Konu; giriş, genel anlamda Seyf'in Kaynakları, Seyf'in Arabistan'la ilgili kaynakları, analiz ve değerlendirme başlıkları altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Seyf b. Ömer, Vâkıdî, *Kitabü'l-fütûhu'l-kebir ve'r-ridde*, Wellhausen, isnad, ravi, ridde, hadis, Taberî, rivayet.

Giriş

Bu makalenin amacı, kendisine *Kitabü'l-fütûhu'l-kebir ve'r-ridde* isimli kitabın ithaf edildiği Seyf b. Ömer et-Temîmî el-Üseyyidî el-Kûfî (ö. 180/796) tarafından ulaştırılan ilk dönem İslâm tarihiyle ilgili malzemelerin değerlendirilmesine katkıda bulunmaktır. Böyle bir değerlendirme, bir anlamda bu esrareniz figürle bağlantılı ve görünüşte var olan bir çelişkinin de hesaba katılmasını gerektirmektedir. Bir yandan Seyf'in varlığını hala koruyan aktarımları uzunca bir süre güvenilirmez olarak addedilmiş ve kendisi de yalancı

* *Studies in Early Islamic History*, ed. J. Bacharach, L. I. Conrad, P. Crone, New Jersey 1996, s. 143-159.

** 1941-1988 yılları arasında yaşamış Ortadoğu ve ilk dönem İslâm Tarihi uzmanıdır.

ilan edilmiştir. Diğer yandan ise Arap kabilelerinin meşhur *ridde* savaşları ve arkasından gelen Arap fetihleri Seyf tarafından aktarılmıştır; Taberî'nin *Târîh*'indeki örnekte de bu böyledir. Kendi dönemi itibariyle Seyf'in adıyla ilişkilendirilen hiç bir düşmanlık olmadığı açıkça belli olduğu halde Taberî neden bu malzemeye bu kadar önem vermiştir? Aslında Taberî'nin asıl hedefleri nelerdi? Acaba Taberî bilinçli olarak kendi zamanına kadar süregelen İslâmî tarihin genel bir yorumunu mu yapmaya çalışıyordu? Eğer böyleyse "ilk dönem olaylarına dair bir tutum oluşturması açısından bir anlamda İmam Şafî'nin hukuktaki rolüyle kıyaslanabilir bir rol"¹ mü oynamıştır? Yoksa Taberî'nin yapmaya çalıştığı şey, eleme safhasında yoruma dayalı bilgileri kendi açısından içgüdüsel ve bilinçdışı düzlemde ve ikinci dereceden öneme sahip saymak için ilk dönem İslâm tarihindeki çeşitli safhalarla ilgili ona en doğru ve en bilgilendirici gelen rivayetleri toplamak mıdır?

Eğer Taberî'yi bir tarihçi olarak daha iyi anlamak ve daha doğru takdir etmek istiyorsak bu gibi soruları yanıtlamamız gerekmektedir. Bu noktada hiç kimse risk altına atılmamaktadır. Çünkü öncelikle benzer sorular sorularak Taberî'nin kendi kaynaklarının değerlendirilmesi gerekmektedir ve sorular sadece Seyf ile ilgili olmamalıdır. Seyf, tarihî bir yorumlayıcı mıydı yoksa sadece tarihî ve yarı tarihî rivayetleri toparlayan bir koleksiyoncu muydu?

Son zamanlarda yapılan bir çalışmada² A. Noth, Taberî'nin yararlandığı aktarımlardan ne Seyf'inkilerin ne de diğer aktarımların tam bir tarihî görüş ortaya koymadığı ("*keine einheitliche historische Anschauung repräsentiert*") ve herhangi birine ait bir aktarımın aslında redaksiyon sürecine dayandırılması gerektiği sonucuna ulaşmıştır. Ayrıca Noth, Wellhausen³ ve diğerleri⁴ tarafından

¹ M. G. S. Hodgson, *The Venture of Islam*, Chicago 1974, I, 357.

² "Der Character der ersten grossen Sammlungen von Nachrichten zur frühen Kalifenzeit". *Der Islam* 47 (1971), 168-99. Ayrıca bk. *Quellenkritische Studien zu Themen, Formen und Tendenzen frühislamischer Geschichtsüberlieferung*, Bonn 1973.

³ Özellikle "Prolegomena zur älteste Geschichte des Islams". *Skizzen und Vorarbeiten*, no. 6 (Berlin, 1899) isimli eserinin 6. sayfasında genel görüşünü şu sözlerle ifade etmektedir: "wir sind berechtigt und verpflichtet, ihm (Seyf) von vornherein zu misstrauen und der higazischen Tradition den Vorzug einzuräumen". De Goeje, *Mémoire sur le Fotouh ax-Shâm* (Leiden, 1864) isimli kitabında Wellhausen'in itirazlarını öngörmüş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "le but principal... avait été que le système de Saif doit étra rejeté dans son entier...". (bk. *Mémoire sur la conquête de la Syrie* [Leiden, 1990], önsöz, I.)

SEYF b. ÖMER'İN ARABİSTAN İLE İLGİLİ KAYNAKLARI

Seyf'e has olarak tanımlanan özelliklerin diğer aktarımlarda da görüldüğüne dikkat çekmiştir. Bahsedilen bu özellikler kronolojik çelişkiler, şekillendirilmiş temalar, merkezi yönetimin rolü, olayın belli versiyonlarının şemalandırılması, anekdotun sevilmesi, dinî motiflerin eklenmesi ve Irak'ın rolü üzerindeki vurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Noth'a göre Wellhausen ve onu takip edenlerin ilk dönem İslâm tarih kaynaklarıyla ilgili var olan derlemeleri "dikey" bir yaklaşımla (Kûfe ekolüne karşı Medine ekolü, Seyf'e karşı İbn İshak ve Vâkıdî vb.) kıyaslayarak basitleştirme girişimleri faydasız ve yanıltıcıdır. Çünkü hem Seyf'in aktarımları diğer aktarımlar gibi büyük oranda kendi içinde çelişmekte hem de Seyf'in ve diğerlerinin aktarımları genelde ortak noktada buluşmaktadırlar. Bu yüzden bu derlemeler farklılıktan ziyade benzerlik ihtiva etmektedir ve var olan farklılıkların çoğu hayal ürünüdür. Ayrıca Seyf'e yöneltilen suçlamalar temelde ona ait var olan aktarımların diğerlerinin aktarımlarından daha fazla olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Noth'un görüşüne göre bu anlamda yararlı olan yaklaşım, benzerliklerin "yatay" bir yönetime göre araştırılması ve derlemeler arasında ayırım yapmaktan vazgeçilmesidir. "Yatay" yaklaşım, *hadis* şeklindeki materyal gibi tamamen atomize (saf) olarak kabul etmeli ve spesifik olaylarla ilgili *bireysel* rivayetleri vb. (Noth'un "Fotomontaj" dediği işleme tabi tutarak) değerlendirmeyi ve kıyaslamayı amaçlamalıdır.

Noth tarafından öne sürülen bu noktalar Seyf'in var olan rivayetlerinin taşıdığı değere ilişkin geliştirilmiş fakat hala sonuçsuz bir şekilde süren tartışmaya önemli katkılar sağlamıştır. Bir tarafta Wellhausen ve Caetani'nin Seyf'le ilgili eleştirileri daha sonraki oryantalistler tarafından tekrarlanmıştır; mesela Seyf'in beyanını "*im höchsten Grade unkritisch und phantastisch*"⁴

⁴ Özellikle Seyf'in sürekli olarak olayları dramatize etmekle, hayalî ve romantik şeyler uydurmakla vb. suçlandığı Caetani'nin *Annali dell' Islam* (Milan, 1905-26) eserine bakınız. Caetani, Seyf ile ilgili şu sözleri söylemiştir: "posseduto dall' fervida immaginazione d'un romanziere e privo dell'ingegno freddo e critico dell' storico, disdegnò con sistematica indifferenza i rigidi vincoli cronologici" (II, I² 553-54).

⁵ çev. notu: Fazlasıyla eleştiriden uzak ve hayali.

⁶ *Geschichte der arabischen Literatur*, Supplementband I (Leiden 1937), 213-14. Ayrıca E. L. Petersen'in, "Studies on the Historiography of the 'Ali and Mu'awiya Conflict", *Acta Orientalia* 27 (1963), 85 ve in *'Ali and Mu'awiya in Early Arabic Tradition* (Copenhagen, 1964), 78-80, 151-52, isimli eserlerinde ve başka bir yerde (Seyf'in rivayetlerinin sonraki kısmıyla ilgili) daha yer verdiği daha yeni ve daha sert yorumlarına bakınız.

olarak yalanlayan Brockelmann bunlardan biridir. Ayrıca Murtazâ el-Askerî de bağımsız bir inceleme yapmış ve bu incelemesinde hadis âlimlerinin Seyf'i yalancılık, zayıflık, metrûkû'l-hadis olmak ve zındıklıkla itham ettikleri hissini veren çeşitli görüşlere dikkat çekmiştir. Askerî, Seyf tarafından aktarılmış rivayetler etrafında oluşan görüşe dayanarak Seyf'in *Kitâbü'l-fütûhu'l-kebir ve'r-ridde*⁶sinin tamamının uydurulmuş olduğu sonucuna varmıştır. Diğer yandan Seyf'in aktarımlarının en azından bazı yönleri itibariyle doğru kabul edilmesini gerektiren kanıtlar da vardır. Becker ve Dennet bile, Suriye'yi müslümanlar fethettiğinde yapılan anlaşmaların Seyf'teki versiyonunu doğru kabul etmişlerdir⁷. Bu anlamda daha da önemli olan şey Çek bilim adamı Alois Musil'in Dümetülcendel⁸le ve Hâlid b. Velîd'in hem Büzâha ve Fırat nehri boyunca verdiği mücadeleyle hem de Suriye'ye doğru yola çıkışlarıyla ilgili tarihî kaynak malzemeye dair yaptığı topografik tahkikatıdır. Ayrıca Musil'in yapmış olduğu alan çalışması da dikkate değerdir. Bu tahkikatlar Musil'i, Seyf'in aktarımlarındaki detaylı topografik bilginin büyük bir kısmının doğru olması gerektiği ve bu yüzden Caetani'nin, Seyf'in söyledikleri ve verdiği topografik bilgiye dair yönelttiği suçlamaların, reddedilmesi gerektiği sonucuna ulaştırmıştır⁸.

Açıkça görülmektedir ki bu fikir ayrılıkları uzlaştırılmamakta ve Seyf'in aktarımlarının bir ölçüde fikir birliğine izin veren bağlamda değerlendirilmesi için daha çok çalışma yapılması gerekmektedir. Diğer yandan Profesör I. Abbas tarafından el-Askerî'nin kitabıyla⁹ ilgili verdiği cevapta yer alan önerilere uyularak bazı zorluklar ortadan kaldırılabilir. Belki ilk olarak Seyf hakkında hadis âlimlerince varılan yargıları bertaraf edebiliriz. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in *hadisleriyle* ilgilenmektedir ve Seyf'in otoritesinde (yetkin bulunduğu, aktardığı) böyle bir malzeme bulunmamaktadır. Belki de bu gibi materyaller gizlenmiştir. İkinci olarak ona ait bu kadar çok aktarım olduğunu ve bu aktarımlardaki rivayetlerin başka kimselerin rivayetleriyle ortak noktalar

⁶ *Abdullah b. Sebe ve Esâtirü Uhrâ*, III. Baskı ed. (Bağdat, 1388/1968), özellikle s. 68 ve 241 (1. ed. 1375/1955-56'da basılmıştır).

⁷ D. C. Dennett, *Conversion and the Poll Tax in Early Islam* (Cambridge, Mass., 1950), 58, 63-64.

⁸ *Arabia Deserta* (New York, 1927), 546-52, 566-73; *The Middle Euphrates* (New York, 1927), 293-95, 306-14; *Northern Negd* (New York 1928), 221-23.

⁹ *Abdullah b. Sebe...* isimli eserin ekinde (s. 247-49) verilmiştir.

taşıdığını göz önüne alırsak baştan ayağa uydurulmuş bir şeyle uğraştığımızı söyleyemeyiz. Üçüncü olarak Abbas ve Noth'un¹⁰ öne sürdüğü sebeplerden ötürü kronolojik kritere gereksiz bir itibar vermemek gerekiyor. Geriye en önemli soru olarak Seyf'in kaynaklarının kimliği kalıyor ve şimdi yönelmemiz gereken soru da budur.

1. GENEL ANLAMDA SEYF'İN KAYNAKLARI

Özellikle iki çalışma Seyf'in kaynaklarının tahliline yöneltmiştir. Bunlardan ilki Myednikov tarafından 1897'de¹¹ yapılmış ve Seyf'in kendisiyle ilgili dört sonuca ulaşılmıştır: (i) Tüm olasılıklara göre hicretten sonra (M.S. 718'de gerçekleşmiştir) ikinci yüzyılın başlarında doğdu ve 180'lerde (yani yaklaşık 800) veya biraz daha sonra öldü. (ii) Doğup yaşadığı yer Küfe'ydi. (iii) Muhtemelen ders almak için hiç seyahat etmedi. (iv) Şiiydi; *fıkıh* alanında Hanbelîlerin (sonradan) onaylamadığı eğilimleri benimsedi. Myednikov, Seyf'in yetkili görerek alıntı yaptığı kimseleri incelerken bu kimselerin çoğunun 140'lı yıllarda (757-67) öldüğünü belirterek fakat Seyf'in, 128/745-46 yılı gibi erken bir zamanda ölen Câbir b. Yezîd'den alıntı yaptığına dikkat çekmiştir. Bütün bunların yanı sıra Şa'bi'den (ö. 105/723-24) doğrudan alıntı yapmadığını ve böylece Seyf'in yaklaşık doğum tarihinin hesaplanabileceğini ifade etmiştir. Myednikov, Seyf'in alıntı yaptığı kimselerin bir listesini yapmıştır; fakat detaylar konusunda 1897'de basılmış referans kitaplarıyla sınırlı kalmıştır. Seyf'in Şii olduğuna dair tespitini ise, temelde halife Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in detaylı biyografileriyle ilgili aktarımlarındaki eksikliklere dayandırmakta olduğu söylenebilir.

Seyf'in kaynaklarıyla ilgili ikinci tahlil ise F. Sezgin tarafından 1957'de yapılmıştır¹². Sezgin o zamana kadar Hz. Peygamber'in hadislerinin aktarımıyla ve ilk İslâmî dönemde materyalin hangi oranda yazılı hale geldiği sorusuyla

¹⁰ Özellikle hicri takvim (Hz. Ömer tarafından hicretten sonra 18 yılında başlatıldığı söylenmektedir) sisteminin ilk dönemlerde resmi olarak uygulanmadığının ifade edilmesi (özellikle bk. Noth, *Quellenkritische Studien*, 40-41).

¹¹ "Ob odnom iz istochnikov at-Tabariya", *Al-Muzaffariya, Sbornik statei uchenikov Professora Barona Viktora Rozena* (St. Petersburg, 1897), 53-66.

¹² "İslâm Tarihinin Kaynağı Olmak Bakımından Hadis'in Ehemmiyeti", *İslâm Tedkikleri Dergisi* 2 (1957), 19-36.

ilgilenmiştir¹³; bunlar o zamandan beri Sezgin'in daha da genişleterek tartıştığı¹⁴ ve tarih muharrirliği ile ilgili çalışmalara hız kazandırdığı konulardır¹⁵. 1957'de yazdığı makalesinde Sezgin ilk olarak, Seyf'in *tamamen sözlü olan rivayetleri* topladığı görüşüne meydan okumayı istiyordu. Fakat hicretten sonraki sadece iki yıl süresince *haddesenî, ahbarenî* ve benzerlerinin teknik terim haline gelmiş olduğunu görünce Sezgin, *isnad* tekniğinin en azından bazı durumlarda bir rivayetin tam olarak kim tarafından ve ne zaman yazılmaya teşebbüs edildiğiyle ilgili varsayıma sebep olabileceğini düşünmüştür. Bu bağlamda aşağıda belirtilen belli başlı rivayet çeşitlerini görmüştür:

- i. A'dan X'e, X'ten Seyf'e gelen; B'den X'e, X'ten Seyf'e gelen; C'den X'e, X'ten Seyf'e gelen örnekler ki bunlar muhtemelen dağınık haldeki A, B ve C ravilerinden alınıp ilk olarak X tarafından yazıya aktarılmıştır.
- ii. Y'den X'e, X'ten Seyf'e gelen yinelenen örnekler ki bunlar muhtemelen ilk olarak Y tarafından yazıya aktarılmış ve Seyf de rivayet hakkını X'ten almıştır.
- iii. Seyf'in hem X'ten hem Y'den hem de Z'den aldığı örnekler ki bu durumda Seyf X, Y ve Z'nin farklı yazılı derlemelerinin her birinde aynı bilgiye rastlamıştır.
- iv. B'den A'ya, A'dan Seyf'e gelen; D'den C'ye, C'den Seyf'e gelen ve bunun gibi çoğaltılabilecek tek örnekler ki bunlarda A, B, C, ve D, Taberî'nin *Târîh*'inde sadece bir kere geçmektedir. Böyle durumlarda güvenilir sonuçlara varmak çok da mümkün değildir. Çünkü şu ihtimaller de vardır:
 - a. Belli bir raviden gelen daha fazla materyal vardır. Fakat Seyf ondan sadece tek bir rivayet almıştır.
 - b. Seyf geniş bir materyal yelpazesinden birkaç alıntı yapmıştır. Fakat Taberî bunlardan yalnızca bir tanesine yer vermiştir çünkü Taberî'nin baştan sona Seyf'ten alıntı yaptığı söylenemez. Eğer

¹³ *Buhârî'nin Kaynakları* (İstanbul, 1956).

¹⁴ *Geschichte des arabischen Schrifttums*, I, (Leiden, 1967), 53-84.

¹⁵ Ursula Sezgin, *Ebû Mihnef. Ein Beitrag zur Historiographie der umayyadischen Zeit* (Leiden 1971); G. Rotter, "Zur Überlieferung einiger historischer Werke Madâ'inîs in Tabarî's Annalen", *Oriens* 23-24 (1974), 103-33.

SEYF b. ÖMER'İN ARABİSTAN İLE İLGİLİ KAYNAKLARI

ki Taberî'de Seyf'ten aktarım yaparken bir kez ismine rastladığımız bir raviye diğer çalışmalarda rastlanmıyorsa bu ravinin adının sadece tek bir rivayetle bağlantılı olduğunu anlamalıyız. Bu gibi durumlarda güvenilir bir sonuca ulaşmak için o raviler hakkında daha kapsamlı ipuçlarına ulaşmak gerekir.

2. SEYF'İN ARABİSTAN'LA İLGİLİ KAYNAKLARI

Bu kısımda Seyf'in meşhur ridde savaşlarının gerçekleştiği zamandaki Arabistan'ın durumuyla ilgili hala Taberî'de verildiği şekliyle varlığını sürdüren aktarımlarına yoğunlaşılacaktır. Bunun Seyf'in var olan tüm aktarımlarının küçük bir kısmını oluşturduğunu vurgulamakta fayda vardır. Seyf'in aktarımları bir bütün olarak, Taberî'nin *Târîh*'inde, Hz. Peygamber'in vefatından (ö. 11/632-33) Hz. Osman'ın (ö. 36/656-57) şehid edilmesine kadar olan kısımda büyük bir yer tutmaktadır. Bu ilk kısım özellikle Hz. Ebû Bekir'in hicretin 11. senesindeki halifelüğünden o senenin bitimine kadar olan olaylarla (Cilt I, 1845-2015) ilgili Taberî'nin beyanlarının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu kısım neredeyse tamamen ridde savaşlarının detaylarıyla oluşturulmuştur. 160 sayfayı geçen 118 ayrı rivayet arasında 132 sayfayı aşkın yer tutan 83 rivayet, Seyf'ten aktarılmıştır. Geri kalan rivayetlerin çoğu Taberî'nin kendi ifadelerinden oluşmaktadır. Fakat 12'den fazla rivayet, İbn İshak'tan alınmıştır. Bunların dışındaki rivayetler ise Ebû Mihnef, Medâinî, Vâkıdî ve diğerlerinden alıntıdır. Yukarıda bahsedilen Seyf'e ait 83 rivayet, onun birinci dereceden yetkili saydığı 33 farklı kimseyi işaret etmektedir. Fakat her bir olayın da az sayıdaki temel rivayetler ve aralara serpiştirilmiş ikinci dereceden rivayetler etrafında kurulduğu da açıktır. Seyf'in ridde savaşlarıyla ilgili temel rivayetlerinde otorite olarak gösterdiği kimseleri Taberî, hicretten sonra 11. yılda şu şekilde vermiştir:

1. Esved el-Ansî, (I, 1851-70)
 - a. Sehl b. Yusuf babasından, o da Ubeyd b. Sahr'dan;
 - b. Müstenîr b. Yezîd, Urve b. Gazîyye'den, o Dahhâk b. Feyrûz'dan, o da babasından;
 - c. Ebu'l-Kâsım ve Ebû Muhammed, Ebû Zura'a Yahya b. Ebû Âmr'dan, o da Abdullah b. Feyrûz ed-Deylemî'den;

2. Abs ve Zübeyn, (I, 1870-85)
 - a. Sehl b. Yusuf, Kâsım b. Muhammed, Bedir b. Halil ve Hişâm b. Urve'den
 - b. Abdullah b. Saîd b. Sâbit, Abdurrahman b. Kab b. Mâlik'ten
3. Tuleyha (I, 1885-98)
 - a. Sehl b. Yusuf, Kâsım b. Muhammed, Bedir b. Hâilil ve Hişâm b. Urve'den;
 - b. Talha b. Alem, Habîb b. Rebîa el-Esedî'den o da Umâre b. Fulân el-Esedî'den
4. Hevâzin, Süleym ve Âmir (I, 1899-1908)
 - a. Sehl b. Yusuf
5. Temîm (I, 1908-29)
 - a. (Secah), Sa'b b. Atiyye b. Bilâl, babasından ve Sehm b. Mincâb'tan
 - b. (Mâlik b. Nüveyre), Huzeyme b. Şecere el-Ukfânî, Osman b. Süveyd'den o da Süveyd b. Mesabe er-Riyâhî'den
6. Müseylime ve Hanife (I, 1929-57)
 - a. Sehl b. Yusuf, Kâsım b. Muhammed'den
 - b. Talha b. Alem, Ubeyd b. Umeyr ve Usâl el-Hanefî,
 - c. Talha b. Alem, İkrime ve Ebû Hureyre'den;
7. Bahreyn Halkı (I, 1957-76)
 - a. Sab b. Atiyye b. Bilâl, Sehm b. Mincâb'dan, o da Mincâb b. Râşid'den;
8. Uman, Mehre ve Yemen Halkları (I, 1976-99)
 - a. Sehl b. Yusuf, Kâsım b. Muhammed, Kusn b. Kâsım ve Mûsâ el-Celyûsî'den, o da İbn Muhayriz'den;
 - b. Mûsâ b. Kusn, Ebû Zûr'a es-Seybânî'den;
 - c. Talha, İkrime'den
 - d. Müstenîr b. Yezîd, Urve b. Gaziiyye ed-Desîni'den
9. Hadramut (I, 1999-2015)

Çoğunlukla

 - a. Sehl b. Yusuf, babasından, o da Kesîr b. Salt'dan
 - b. Sehl b. Yusuf, Kâsım b. Muhammed'den;
 - c. Sehl b. Yusuf, Salt'dan veya İbn Kesîr b. Salt'dan

3. ANALİZ

1. **Sehl b. Yûsuf:** Seyf'in en fazla aktarım yaptığı otorite yukarıda verilen detaylardan da açıkça belli olduğu üzere Sehl b. Yusuf'tur. Sehl b. Yusuf, büyük oranda Kâsım b. Muhammed'den alıntı yapmaktadır. Fakat diğer yandan pek çok farklı olayda kendi babasından alıntı yaptığı da görülmektedir. Ayrıca bir olayla ilgili olarak üçüncü bir raviden de alıntı yapmıştır. İslâmî biyografi referans çalışmalarında¹⁶ Sehl b. Yusuf'a yapılan herhangi bir atıf olmadığı görülmektedir. Bundan yola çıkarak Sehl b. Yusuf'un Hz. Peygamber'den hiçbir rivayet aktarmadığı sonucuna varabiliriz. Bu aşamada onunla ilgili söyleyebileceğimiz tek şey onun Hazretci Benî Selime¹⁷ kabilesine bağlı ensar kabilesine mensub bir ensar olduğu ve yalnızca Seyf'in aktarımında ravi olarak yer aldığıdır. Aktardığı materyaller çoğunlukla ridde üzerine yoğunlaşmıştır ve bu konudaki rivayetlerin çoğunu ondan gelen aktarımlar oluşturmaktadır. Fakat daha sonra gerçekleşen bazı durumlarla (H. 13, 15, 18, 35, 36) ve Kâsım b. Muhammed'den aktarılan tüm olaylarla da alakalı olanlar vardır.

Sehl b. Yusuf ← Kâsım b. Muhammed: Bu isnadda ridde hakkında özellikle altısı güvenilir olan on tane aktarım bulunmaktadır. Buna göre bu aktarımlar yukarıda bahsettiğimiz (ii) sınıfına dahil edilebilir. Bu anlamda asıl dikkat, bu aktarımların ilk olarak Kâsım tarafından yazıya aktarılmak istenmesine çekilmelidir. Sehl'in tersine Kâsım, hakkında daha detaylı bilgiler olan bir ravidir. Örneğin Kâsım kesinlikle Hz. Ebû Bekir'in torunudur; yaklaşık 37/657 yılında doğmuştur; Medine'de yaşamıştır ve 8. yy.'ın ilk on yılında yaklaşık 70 yaşındayken vefat etmiştir. İslâmî biyografi çalışmalarında

¹⁶ Onu, hicretten sonra 190 yılında veya daha sonra vefat etmiş olan Sehl b. Yusuf el-Enmâî el-Basrî (İbn Hacer, *Tehzîb*[Haydarabad, 1325-28], IV, 259-60) ile özdeşleştirmek için hiçbir sebep görünmemektedir. Aşağıda yer verilen nisbesiyle ilgili bilinmezliğin yanı sıra bizim yer verdiğimiz Sehl, hicretten sonraki ilk yüzyılın ilk on yılı içinde ölmüş olan bir otoriteden aktarım yapmıştır.

¹⁷ Taberî, 2574'deki nisbeye es-Sülemî olarak okunmasına dikkat çekilmektedir. Fakat bu isnadda kendisinin rivayeti aldığı otorite Hazrec kabilesinin Selime koluna mensup olan Abdurrahman b. Kaḫ b. Mâlik'tir. Bu gerçek ise Sehl'in kendisinin de Hazrec kabilesinin Selime koluna mensup olabileceğini akla getirmektedir. Ayrıca Sehl'in babasının rivayette bulunduğu kimseler arasında Ubeyd b. Sahr b. Levzân el-Ensârî es-Selemî'nin de bulunması bu ihtimali güçlendirmektedir. (Taberî, I, 1852, 1853, 1868)

isminden sık sık muhaddis olarak bahsedilir. Ayrıca kendisinden alınan haberler Vakıdî ve Belazurî¹⁸ tarafından aktarılmıştır. Tüm bunların yanı sıra bu isnadların hiçbirisi Kâsım'ın aktardığı bilgileri edindiği ravi hakkında bilgi vermemektedir. Zaten kendisi ridde savaşları sırasında hayatta değildi. Bu zincir onunla beraber durmuştur.

Sehl b. Yusuf ← babası: Burada Yemen ve Hadramut ile ilgili beş tane isnaddan bahsedeceğiz. Bunlardan biri Yusuf'ta durmakta, bir tanesi Kesîr b. Salt'a kadar gelmektedir. Diğer üçü de Ubeyd b. Sahr b. Levzân el-Ensârî es-Selâmî'ye kadar geliyor. Son üçü muhtemelen tek seferde ortaya çıkmış rivayetlerdir. Çünkü olayların hepsinde Ubeyd, sanki bir şahit veya anlattığı olaylar onun zamanında gerçekleşmiş gibidir. Ayrıca Taberî'den başka hiçbir yerde adına rastlanmamaktadır. Kesîr b. Salt da aynı şekilde sanki anlattıklarını görmüş veya o zamanda yaşamış gibidir. Seyf dışındaki aktarımlarda adından H. 35 yılında *Kindî ve min a'wan Osman* olarak bahsedilmektedir¹⁹.

Sehl b. Yusuf ← Salt (veya b.) Kesîr b. Salt: Yine Kesîr'den gelen ve bahsettiğimiz tek bir isnad.

2. Hişâm b. Urve ← babası (Urve b. Zübeyr): Bu normal bir isnaddır (Hişâm yukarıda bahsettiğimiz esas rivayetlerden birinde kendi başına yer almasına rağmen) ve Seyf'in riddeyle ilgili günümüze ulaşan aktarımları içindeki ikinci dereceden rivayetlerde neredeyse yarım düzine yerde geçmektedir. Ayrıca ona ait olan olmayan pek çok aktarımda yoğun bir şekilde göze çarpmaktadır. Esasında Sezgin, bu isnadı spesifik olarak (ii) sınıfına ait bir örnek olarak değerlendirmiş; bu gibi materyallerin muhtemelen ilk olarak Urve tarafından yazıya geçirildiği ve Seyf'in de rivayet hakkını Hişâm'dan aldığı görüşünde olduğunu belirtmiştir. İslâmi biyografi çalışmalarında muhaddis olarak yüksek bir kabul gören Hişâm, 61/680 yılında Medine'de doğmuş, yaşlanana kadar burada yaşamış sonra Irak'a Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer'in yanına gitmiş ve 146/763²⁰ yılında burada vefat etmiştir. Zübeyr b. Avvâm'ın oğlu ve Hz. Peygamber'in eşi Hz. Hatice'nin yeğeni olan babası Urve, 20/640

¹⁸ bk. Sezgin, *Geschichte der arabischen Schriftums (GAS) I* (Leiden, 1967), 279.

¹⁹ Taberî, I, 2970, 3004.

²⁰ GAS I, 88-89.

yıllarında doğmuş ve muhtemelen 94/712-13 yılında vefat etmiştir. Tarafından yazılanların kanıtı vardır ve Medine'nin "yedi fıkıhçısı" arasında yer almıştır²¹.

3. Talha b. A'lem: Talha büyük ölçüde Seyf'in aktarımlarının bütününde bir otorite olup Taberî'nin güvendiği; kendisinden 200 defadan fazla alıntı yapılmış olmasına rağmen hakkında bunlardan başka bir şey bilinmeyen bir ravidir. Sezgin, onu özellikle (i) sınıfı isnadlara örnek göstermekte; Talha'nın pek çok dağılmış raviden gelen materyali bir araya getirdiğini ve bunun sonucunda ortaya çıkan rivayet havuzunun hakkının ilk ona ait olduğunu düşünmektedir.

Talha ← İkrime: Talha'nın riddeyle ilgili sekiz rivayetinden beşi, asıl otorite olarak İkrime'yi (ölüm tarihi yaklaşık 105/723-24, 80 yaşındayken) göstermektedir. Hz. Peygamber'in hadislerindeki isnadlarda adı sıkça geçen İkrime aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili ilk dönemlerde yapılan yazılı çalışmayla da tanınmaktadır. Rivayetlerden birinde isnad zinciri çok öteye gitmezken iki rivayette, İbni Abbas'a (ö. 68/687-88, yaklaşık 70 yaşındayken) kadar gitmektedir. Diğer iki rivayet ise üretken bir kimse olan Ebû Hureyre'de son bulmaktadır (ölüm tarihi yaklaşık 58/678, 78 yaşındayken).

Talha ← Ubeyd b. Umeyr: Ridde savaşlarıyla ilgili Talha'dan gelen iki rivayetin otoritesi olan Ubeyd b. Umeyr kesin olmamakla beraber muhtemelen Ubeyd b. Umeyr b. Katâde el-Leysî'dir. (ö. 68/687-88)²². Bu rivayetlerin ikisi de Müseylime ve Hanife'yle ilgilidir. Ayrıca ilk rivayetin senedinin sonunda görgü tanığı sika bir ravi olan Üsâl el-Hanefî'nin yani Üsâl b. Nu□mân'ın adını vermektedir²³.

Talha ← Habîb b. Rebîa el-Esedî ← Umâre b. Fulân el-Esedî: Umâre'nın yaşadığı zamanda vuku bulmuş veya Umâre'nın şahit olmuş olabileceği bu isnad, Seyf'in Tuleyha'nın irtidadı ile ilgili aktardığı iki ana rivayetten biriyle bağlantılıdır. Diğer rivayet ise Sehl'e, Kâsım'dan gelmiştir.

4. Abdullah b. Saîd b. Sâbit b. Ciz: Seyf'in riddeyle ilgili verdiği altı rivayetinde ismine rastlanan bu otorite, Seyf'in aktarımlarından başka hiçbir

²¹ *Ibid*, I, 278-79.

²² *Tehzîb*, VII, 711; W. Caskel, *Cemheretü'n-neseb* (Leiden 1966), II, 561.

²³ Caskel, *Cemheretü'n-neseb*, II, 578.

yerde görülmemektedir. Fakat bu kimsenin Hazrec kabilesinin Selime koluna mensup bir ensar olduğunu ve dedesi Sâbit'in Bedir'de²⁴ savaştığının söylendiğini biliyoruz. Görünüşe göre Abdullah, sika bir ravi olan Ebû Saîd'den gelen parça parça rivayetler de dahil olmak üzere pek çok dağılmış rivayeti bir araya getirmiştir. Burada adı geçen Ebû Saîd, Ömer b. Hattab'dan rivayetler aktarmış olan ve birinci yüzyılın sonlarına kadar muhtemelen 100/719-20²⁵ ye kadar yaşayan Kaysân Ebû Saîd el-Makburî'dir. Abdullah'ın aktardığı en önemli haberler, Hz. Ebû Bekir'in ridde savaşlarının ilk döneminde aldığı önlemlerden ve mürtedlere yolladığı söylenen mektuptan bahsetmektedir. Bu haber Hazrec kabilesinin Selime koluna mensup bir ensar olan Abdurrahman b. Kaḫḫ b. Mâlik'in (ünlü şairin oğludur) otoritesinde verilmiştir. Abdurrahman b. Kaḫḫ b. Mâlik, muhtemelen Süleyman'ın halifeliği döneminde vefat etmiştir (96-99/715-17)²⁶.

5. Müstenîr b. Yezîd en-Nehâî ← Urve b. Gaziyye ed-Desînî: Bir tanesi hariç tüm aktarımlarda Urve'nin rivayetleri sadece Müstenîr tarafından nakledilmiştir. Müstenîr'e ise sadece Seyf'in rivayetlerinde rastlanmaktadır. Kendisinden Hz. Ömer ve Hz. Osman döneminde Irak'ın içinde bulunduğu duruma ilişkin önemli verilerle ilgili alıntı yapılmıştır. Ridde savaşları konusunda Müstenîr'e Urve'den gelen isnadlar ile; Seyf'in Yemen'de Esved el-Ansî'nin ve yine orada sonradan vuku bulan Kays b. Mekşûh el-Murâdî'nin irtidatlarıyla ilgili aktardığı ana rivayetlerden bazıları birbiriyle örtüşmektedir. İlk aktarımda isnad zinciri baştan sona şöyledir: el-M. ← U. ← Dahhâk b. Firûz ed-Deylemî ← babası. Yani son otorite bir görgü şahidi/olayların vuku bulduğu dönemde yaşamış bir kimsedir ki bu da Yemen'deki Sasâni işgal kuvvetlerinde yer alan ve Yemen'e Hz. Ebû Bekir tarafından vekil atandığı söylenen Firûz ed-Deylemî'den başkası değildir. Bir sonraki aktarımda isnad Urve ile son bulmaktadır ve Urve'den de önce yer alan otoritelerin var olup olmadığı sorusunun bir cevabı yoktur.

²⁴ *Ibid*, II, 546.

²⁵ İbn Sa'd, *Kitâbü't-tabakâti'l-kebir* (Leiden, 1908-17), V, 61-62; *Tehzîb*, VIII, 453.

²⁶ *Tehzîb*, VI, 259.

Urve ve Müstenîr ile ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. Urve'nin Güney Arabistan kökenli²⁷ olduğu bilinen bir gerçektir. Daha sonra Taberî'nin çalışmasında yer verdiği Güney Arabistan'dan Küfe'ye göç eden Nehalılar ve diğer kimseler ile ilgili detaylı bilgileri de Müstenîr vermiştir. Urve'nin adının geçtiği ve Müstenîr tarafından aktarılmamış olan bir isnad ise Seyf tarafından Kûfeli Câbir b. Yezîd b. el-Cufî (ö. 128/745-46)²⁸ otoritesinde aktarılmıştır. Muhtemelen Kûfeli ünlü muhaddis İbrahim Nehaî olan İbrahim b. Yezîd en-Nehaî (ö. 96/714-15)²⁹ de Müstenîr'in başka yerlerde alıntı yaptığı kimselerdendir.

6. Sa'b b. Atiyye b. Bilâl: Birisi Secah diğer Bahreyn ile ilgili iki önemli aktarımda Seyf, Sab'dan yararlanmıştır. Esasında aynı materyal Egâni'de³⁰ de görülmektedir. Fakat burada Sab, Saqab olarak geçmektedir. Fakat iki yerde de bu isim hakkında detaylı bilgi verilmemiştir. Cemel Savaşıyla ilgili bir görgü tanığının ifadelerinden yola çıkılırsa -ki bu ifadeler babası³¹ tarafından aktarılmıştır- Dabbeli oldukları sonucuna varılabilir. Sab ise Secah ile ilgili rivayetlerde babasından ve Sehm b. Mincâb'tan yararlanmıştır.

Sab'ın aktarımlarından ikincisi Bahreyn'in irtidadiyla ilgilidir ve Sehm b. Mincâb ← Mincâb b. Râşid otoritesinde verilmiştir. Baba Mincâb, Dabbî bir liderdir. Hz. Osman'ın halifeliği döneminde İran'da; 36/656 yılında Cemel Savaşı sırasında Basra'da; 38/658-59 yılında Hirrît isyanı sırasında Arabistan Körfezinin kuzey batı sahilinde; 42/662-63³² yılında ise İran'da vali Ziyâd ile birlikte olduğu görülmektedir. Oğlu Sehm'in, Ziyâd(45-55/665-75)³³ zamanında seçkin bir Basralı olduğu bilinmektedir.

²⁷ bk. İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Lubâb fî Tehzîbü'l-ensâb* (Kahire 1356-57), I, 411 ve *Ef*², "Dathîna"

²⁸ Caskel, II, 251. Bu isnadın kendisi Taberî, I, 1868'de: Câbir ← Urve ← Dahhâk b. Firûz

²⁹ Caskel, II, 352.

³⁰ İsfahânî, *Kitabü'l-egâni*

³¹ Taberî, I, 3195 vd.; 3206 vd.

³² Caskel, II, 409 ve Taberî, I, 2851, 3179, 3431; II, 25.

³³ Caskel, II, 499; *Tehzîb*, IV, 260.

7. **Huzeyme b. Şecere el-Ukfânî ← Osman b. Süveyd ← Süveyd b. Mes'abe er-Riyâhî:** Bu, Seyf'in Temim kabilesinin Yerbû' kolunun lideri Mâlik b. Nüveyre'nin mağlubiyetiyle ilgili asıl aktarımının isnadıdır ve bu isnadda verilen nisbelerin Yerbû' içindeki gruplaşmalarla bağlantılı olduğu unutulmamalıdır³⁴. Taberî, sadece bu konuda Huzeyme'den bahsetmiştir ve kendisiyle ilgili detaylı bilgi yoktur. Aynı durum Osman b. Süveyd için de geçerlidir. Fakat Süveyd b. Mes'abe -ki muhtemelen babasıdır- 17/638 ve 32/652-53³⁵ yıllarındaki olaylarla bağlantılı olarak Seyf'in aktarımlarında geçmektedir. Ayrıca baba Mes'abe'nin, Kādisiye savaşından hemen önce 14/635 yılında Sa'd b. Ebû Vakkâs'a katılan Hanzala'nın lideri olduğu görülmektedir³⁶.

8. Ana rivayetlerin geri kalanına ait, Esved el-Ansî ve Kays b. Mekşûh el-Murâdî ile ilgili isnadlar en iyi bir arada incelenmektedir. Bu isnadlar şöyledir:

- a. Ebû Kâsım [Kusn b. Kâsım] eş-Şenevî ve Ebû Muhammed ← Ebû Zura Yahya b. Ebû Amr es-Seybânî ← Abdullah b. Fîrûz ed-Deylemî
- b. Kusn b. Kâsım ve Mûsâ [b. Kusn ?] el-Celyûsî (?) ← İbn Muhayriz
- c. Mûsâ bin Kusn ← Ebû Zura es-Seybânî

Ebû'l-Kâsım eş-Şenevî ile Kusn b. Kâsım özdeşleştirilmesi İbnü'l-Esîr'in *Lübâb* isimli eserinde yapılmıştır. Bu eserde Şenevî nisbesi açıkça Ezd Şenû'a³⁷ ile bağdaştırılmıştır. Bununla beraber Taberî'de başka bir yerde verilen Seyf'in aktarımında Kusn b. Kâsım el-Kinânî'den (I, 2045) bahsedilmiştir ve Benî Kinâne'ye mensup bir adamdan rivayette bulunan Kusn isimli birinden de bahsedilmektedir (I, 2039, 2045, 2049, 2301, 2890). Bu da buradaki nisbede bir zorluk olduğunu göstermektedir. Mûsâ b. Kusn, Kusn b. Kâsım'ın oğlu olabilir, hatta Musa el-Celyûsî'nin (veya el-Helyûsî) kendisi de olabilir. Bununla beraber

³⁴ bk. Caskel, I, 68. bölüm.

³⁵ Taberî, I, 2255, 2897.

³⁶ Taberî, I, 2245 (I. Değişken)

³⁷ *Lübâb*, II, 31.

bu nisbe tanımlanamamaktadır. Ebû Muhammed tanımlanmamıştır. Sonuç olarak tüm bu insanlarla ilgili daha fazla bilgiye ihtiyaç duyulmaktadır.

Ebû Zur'a ve İbn Muhayriz'deki problem daha küçüktür. Bir Seybânî (Himyer) olan Ebû Zur'a (a) isnadında Filistin kökenli olarak tanımlanmaktadır. Başka yerlerden edindiğimiz bilgilerden ise kendisinin Remle'de (aynı zamanda bir Himsî olduğu söylene de) yaşadığını ve 148/765-66 yılında 85 yaşındayken vefat ettiğini³⁸ biliyoruz. Yukarıda verilen (a) isnadının 5. paragrafında kendisine atıf yapılan Fîrûz ed-Deylemî'nin oğlu olan bir otorite olarak alıntı yaptığını görüyoruz. Hz. Peygamber'le aynı devirde yaşamış olduğu sanılan Abdullah b. Muhayriz el-Cumahî (Kureyş)'nin Kudüs'e yerleştiği söylenmektedir³⁹. Ölüm tarihi ile ilgili çeşitli rivayetler vardır. Fakat ölümü muhtemelen 88-99/706-17 yıllarını kapsayan dönemde⁴⁰ gerçekleşmiştir. Tüm bu verilerden varılacak sonuç ise Seyf'in burada Suriyeli kaynaklardan faydalandığıdır⁴¹.

4. DEĞERLENDİRME

Seyf'in ridde savaşları sırasındaki Arabistan'la ilgili kaynaklarını değerlendirirken, ilk olarak yukarıda ismi geçen bir dizi ravinin İslâmî biyografik çalışmalarda bulunmadığı belirtilmelidir. Bu, zorluklara yol açmaktadır. Fakat bu biyografik çalışmalar öncelikli olarak peygamberden gelen hadislerin cerh ve ta'dili ile ilgili olduğu için bu isimlerin biyografik çalışmalarda yer almaması onların sadece peygamberden hadis nakletmediklerini gösterir. Bunun yanı sıra Seyf'in ravileri arasında cerh ve ta'dil çalışmalarında ismi geçenlerin olması, onların peygamberden doğru veya

³⁸ İbn Hibbân, *Meşâhîri 'ulemâ'î'l-emsâr* (Wiesbaden, 1959), nr. 1429; *Lubâb*, I, 585; *Tehzîb*, III, 326-27.

³⁹ *Tehzîb*, VI, 22-23.

⁴⁰ İbn Hibbân (no. 904) onun vefatının Abdülmelik'in halife olduğu tarih (65-86/685-705) olarak vermiştir. Fakat Taberî, II, 1192 onun hicretten sonra 88 yılında hala sağ olduğunu yazmaktadır. *Tehzîb*'de ise Velid ve Ömer b. Abdülaziz'in halifelik tarihleri ile hicretten sonra 99 yılı olmak üzere farklı tarihler verilmiştir.

⁴¹ Duri'nin Seyf'le ilgili kısa ama yapıcı tespitlerde bulunduğu "The Iraq School of History to the Ninth Century-a Sketch", *Historians of the Middle East* (London 1962), 48-49 isimli eserlerde yer almayan bir husus.

başka bir şekilde nakledilen ifadelerinin aynı zamanda onların *büyükliğinin* işareti olarak kabul edilmesini gerektirmez⁴².

Bir önceki bölümde Seyf'in ridde ile ilgili aktarımlarının pek çok otoriteden alınmış olmasına rağmen aslında ağırlıklı olarak bunlardan bir kaçına dayalı olduklarını görmüştük. Çoğunluğu Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir'den alınan Sehl b. Yusuf'un aktarımları ridde'yi oluşturan dokuz olayın neredeyse hepsini şekillendirmekte ve önemli bir rol oynamaktadır. Bu durumda Kâsım b. Muhammed'in birinci yüzyılda bir monografi⁴³ oluşturduğu ve Sehl'in de bunu aktarırken, çoğunluğunu babasından aldığı, bazı eklemeler yaptığı sonucuna varmak kaçınılmazdır. Aynı şekilde Urve b. Zübeyr'in de târihî bir monografi derlediği ihtimali yok sayılmamalıdır⁴⁴. İlk dönemlerdeki bu iki şahsın kaynaklarının çok nadir tanımlanması onların ilk yüzyıldan önce de bu gibi derlemeler yaptıkları ihtimalini güçlendirmektedir⁴⁵.

Seyf'in yararlandığı diğer asıl kaynakların ne derece yazıya dökülmüş olabileceği kesinlik kazanmamaktadır. Fakat Seyf'in aktarımlarının bütünündeki, Talha'dan ve daha az bir kısmı da Müstenîr'den olan alıntuların miktarı bu kadar fazlayken bu kaynakların yazıya dökülmemiş olabileceğine inanmak zordur. Aynı şekilde 1'den 8'e kadar sıralanan maddelerde gösterilen isnadlardaki ifadeler Ebû Zur'a es-Seybânî'nin muhtemelen malzemeyi yazıya döken bir derlemeci olduğunu göstermektedir. Kısacası Sezgin'in Ebû Mihnef ile ilgili vardığı sonuçtaki gibi Seyf için de alıntı yaptığı kimselerin bir araya getirmiş olduğu malzemelerden bir hayli fazla materyali teslim aldığı sonucuna varmak için sebepler vardır⁴⁶.

⁴² U. Sezgin, Ebû Mihnef ile ilgili benzer tespitlerde bulunmuştur (*Ebû Mihnef*, s. 85).

⁴³ F. Sezgin (*GAS I*, 279) şuna atıfta bulunmaktadır: "die Spuren eines *magâzî*- Buches, das z.T. Berichte über die ersten drei Kalifen und die Kamelschlacht bringt".

⁴⁴ F. Sezgin (*GAS I*, 278, Kâtip Çelebi'nin Urve tarafından *magâzî*yle ilgili yapılan bir çalışmaya atıfta bulunduğu fakat bunun da günümüze kadar gelmiş olan daha eski dönemlere ait kaynakları doğrulamadığına dikkat çekmektedir.

⁴⁵ Burada daha çok isnadların ilk ne zaman belli bir sıklıkla kullanılmaya başlandığı sorusu üzerinde durulmaktadır. U. Sezgin, *Ebû Mihnef* (s.78) isimli çalışmasında tarihi isnadların hicretten sonra 87 yılında oluşturulduğunu göstermektedir. Ayrıca bk.G. H. A. Juynboll, "The Date of the Great fitna", *Arabica* 20 (1973), 142-59, bu eserde de konuyla ilgili doğrulama bulunmaktadır.

⁴⁶ *Ebû Mihnef*, s. 98.

SEYF b. ÖMER'İN ARABİSTAN İLE İLGİLİ KAYNAKLARI

Bir rivayet, çoklu bir isnadla başlıyorsa F. Sezgin'in yazılı derlemelerin varlığından şüphe ettiği zaten belirtilmiştir. Birden fazla otoriteden yapılan böyle bir alıntı, Seyf'in aktarımının daha sonraki kısmıyla ilgili şüphe doğurmaktadır ki bunlarda aşağıdaki isnad örneğinin çeşitleri tekrar tekrar görülmektedir:

- ...Seyf ← Muhammed b. Abdullah ← Ebû Osman en-Nehdî
ve ← Talha b. A'lem ← Mugîre b. Uteybe
ve ← Muhalleb b. Ukbe ← Abdurrahman b. Siyah
ve ← Sufyân el-Ahmerî ← Mâhân

Seyf'in aktarımlarından ridde savaşlarıyla ilgili kısımda bu gibi çoklu isnadlar daha azdır. Fakat yine de vardır. Buna dair iki örnek 3. ve 8. maddelerde anlatılmıştır, diğer örnekler de şunlardır:

- a. ...Seyf ← Sehl (b. Yusuf)
(I, 1899) ve ← Abdullah (b. Saîd)
b. Seyf ← Talha (b. A'lem) ← İkrime ← Ebû Hureyre
(I, 1938) ve ← Abdullah b. Saîd ← İkrime ← Ebû Hureyre
c. ... Seyf ← Hârûn
(I, 1948) ve ← Talha ← Amr b. Şuayb
ve ← İbn İshak
d. ... Seyf ← Müstenîr bin Yezid ← Urve b. Gaziyye
(I, 1997) ve ← Mûsâ (b. Kusr?) ← Ebû Zurâa es-Seybânî

Sa'b b. Atiyye b. Bilâl ve Huzeyme Şecere gibi otoritelerden yapılan alıntılara gelirse F.Sezgin'in bu materyalin Seyf'in zamanından önce de yazılı halde bulunup bulunmadığına dair sorduğu ve henüz cevaplanamayan soruya katılmaktan başka yapabileceğimiz bir şey yoktur. Bu gibi bir materyal, malzemenin kerfdisinde ve isnadlarında zaman zaman görülen "kabile rivayeti" özelliğini taşımakta ve bu tür rivayetler de kabilelerin taşıdığı önyargular sebebiyle bazıları tarafından oldukça şüpheli görülmektedir. Bu ihtimal göz önünde bulundurulmalıdır fakat diğer yandan "kabile rivayeti"nin ilişkilendirildiği böylesi bir detayın da fazlasıyla değerli olabileceğine şüphe yoktur. Tıpkı Sa'b b. Atiyye (I, 1908) tarafından verilen rivayetteki Temîmî

gruplarının çöküşü gibi. Bu gibi rivayetler, Alâ b. Hadramî'nin Dârî'nî geçişiyle⁴⁷ ilgili Sa'b'ın rivayetinde olduğu gibi biraz şaibeli görünüyorsa da böyle değerli bilgilere ulaşmak için ufak bedeller ödenmelidir.

Sonuç olarak bu detay zenginliğinin Taberî'nin, Seyf'in aktarımlarına öncelik verme kararını önemli ölçüde etkilediği farz edilmektedir. Yine de Taberî'nin, Seyf'in aktarımlarının ne kadarını gizlediği⁴⁸ veya aktarımların *Kitâbü'l-fütûhu'l-kebir ve'r-ridde* isimli bağımsız bir çalışma altında toplanmış olduğunun farkında olup olmadığı bilinmemektedir. Çünkü hiçbir yerde herhangi bir başlık belirtmemekte ve Seyf'in aktarımlarından, farklılıkları belirlenemeyen ölçüde birbirinden ayrı⁴⁹, iki ayrı versiyonda yararlanmaktadır. Tüm bunların içinde Seyf'in kendisinin ne kadar önemli bir figür olduğu sorusu da vardır. Elbette diğerlerinin ulaşamadığı veya en azından kullanmadığı bilgilerin kaynaklarına ulaştığı için Seyf önemlidir. Fakat bir derleyici olarak Seyf bu kaynaklar arasındaki tutarsızlıktan ötürü sorumlu tutulamaz. Esasında bu gibi tutarsızlıklar Seyf'in bir aktarıcı olarak ne kadar titiz olduğunu da göstermektedir. U. Sezgin'in de belirttiği gibi⁵⁰ rivayetlerdeki yanlışlık bir şeylerin eksiltilmesinden veya ihmalden kaynaklanıyor olabilir. Fakat genel anlamda isnadların veya rivayetlerin Seyf ve Ebû Mihnef gibi derleyiciler tarafından uydurulduğuna işaret eden bir şey de görünmemektedir. Buradan çıkan sonuç şudur; karşılaşılan yanlışlık veya uydurma gibi durumlar aslında tarihsel geleneğe ortaya çıktığı ilk zamanlarda girmiş gibi görünmektedir. Bu noktada Noth'un yaptığı "fotomontaj" tespiti isnadlardaki en eski otoritelerle birleştirilince değer kazanacaktır. Bu durumda Seyf'in Arabistan'la ilgili malzemesine yeniden tatmin edici bir değer vermek mümkün olmalıdır.

Çeviren: Mahmut KELPETİN*

⁴⁷ Taberî, I, 1972. Bu rivayet el-Askerî tarafından ciddi şekilde eleştirilmiştir, *Abdullah b. Sebe*, s.163 vd. Daha makul (ve çok daha az detaylı) bir rivayet için *Târih'ur-ridde'de* (Kelâî'nin *İktifâ'*sından alıntılar vardır), ed. K. A. Fâriq (New Delhi, 1970), 142 İbn İshak rivayetlerine bakın.

⁴⁸ Bu bağlamda monografilerinin bir kısmı kurtulmuş ve U. Sezgin tarafından Taberî'de ve diğer yerlerde yer alan aktarımları karşılaştırılmış olan Ebû Mihnef ile ilgili durum farklıdır.

⁴⁹ Taberî'nin Seyf'in rivayetlerine ulaşmasıyla ilgili bk. Cevâd Ali, "Mevâridü Târihi't-Taberî", *Mecelletü Mecma'il-'ilmiyyi'l-'Irâkî* 2, (1951), 164 vd.

⁵⁰ *Ebû Mihnef*, s. 93.

* Dr., Maltepe Mehmet Salih Bal Ticaret Meslek Lisesi; mkelpetin@hotmail.com.

SEYF b. ÖMER'İN ARABİSTAN İLE İLGİLİ KAYNAKLARI

Abstract

SAYF IBN 'UMAR'S SOURCES ON ARABIA

This article aims to contribute to evaluations of Sayf b. Umar's reports and to Sayf b. Umar who gives detailed reports about the period of the rightly guided caliphs in the history of early Islam. The issue is examined under the titles of introduction, Sayf's sources in general, Sayf's sources in Arabia, analysis, and assessment.

Keywords: Sayf b. 'Umar, Wāqidī, *Kitāb al-futūh al-kabīr wa'l-riḍḍa*, Wellhausen, isnād, rāwī, ridda, hadīth, Tabarī, report.

